

פתח דבר

הייתי פוסט־דוקטורנט במחלקה לפוליטיקה וממשל באוניברסיטת בן־גוריון. יום אחד נכנסתי למשרדי ולהפתעתי ישבה שם אישה גבוהה שלא הכרתי. "שלום", אמרה לי בחיוך. "אני שרה, העובדת הזרה מגאנה". צחקתי ושאלתי, "איזו שרה?" והיא ענתה, "שרה חניסקי, מרצה מן החוץ פה באוניברסיטה". הכרתי היטב את השם שרה חניסקי ואת מאמריה, שבהם הביעה ביקורת נוקבת על האמנות בישראל. הפגישה ההיא בינינו הייתה תחילתה של ידידות מופלאה.

המהתלה הצינית של שרה בדבר תנאי העסקתם הפוגעניים של מרצים מן החוץ באוניברסיטאות בישראל, והשוואת מצבם לזה של מהגרי העבודה, הבשילו בסופו של דבר להצעה משותפת שכותרתה Africa@Zion, שהגשנו יחד לביאנלה לאדריכלות בוונציה. ההצעה התבססה על הדילוג שהתפתח בין שרה לביני, ועיקרה שיש לבחון את תרומתו של הדיון על אפריקה להבנת המרחב הישראלי. הצעתנו לא עלתה לשלב הגמר ונותרה על הנייר. זמן מה אחר כך, בחורף 2006, חלתה שרה בסרטן ובקיץ 2008 נפטרה.

עבר זמן ממותה של שרה עד שחזרתי להצעה ולרעיונות שהעלינו בה. הרברים החלו להתעצב בעקבות התעמקות בחלק מהנושאים שהעלינו באופן אינטואיטיבי בהצעה המקורית. תחילה הלכו ונרקמו פרקים שלכאורה אין קשר ביניהם: קודם הפרק על צפון אפריקה בנתיבות, לאחר מכן הפרק על מבקשי המקלט מאפריקה בישראל. אחר כך נכתבו הפרקים הנשענים על עבודת ארכיון, הבוחנים את מעורבותה של ישראל באפריקה בשנות השישים והשבעים. ארבע שנים נברתי בארכיונים, ערכתי ראיונות ותיעדתי אותם, וספר זה הוא פרי מחקרי. ואף שההצעה הראשונית התרחבה והתפצלה לכיוונים נוספים, את המסע מאפריקה לישראל ובחזרה אני חב לשרה.

"מה לך ולאפריקה?" שאלו חברים ועמיתים כשסיפרתי להם על המחקר. שאלה לגיטימית וצפויה, שכן בעשור האחרון התמקד המחקר שלי בעיקר בפוליטיקה עירונית בישראל, ביחסים אתניים ובכתיבה ביקורתית על אדריכלות ועל תכנון ערים כמנגנונים של שליטה דמוגרפית, תרבותית ומרחבית. תשובתי הייתה ועודנה חד־משמעית: ספר זה אינו עוסק באפריקה, אלא בניתוח פוליטי־מרחבי של ישראל. לכאורה זו טענה מפתיעה, אולם עד מהרה עלו בשיחה תוכנית אוגנדה, יהודים אתיופים, מהגרי עבודה וקשרים מדיניים עם דרום אפריקה, ושומעיי זיכוני בהנהוני הבנה.

שרה האפשרויות לחקר "אפריקה בישראל" או "ישראל באפריקה" הוא שדה נרחב. בספר זה בחרתי להתמקד בהיבטים שנחקרו פחות או לא נחקרו כלל,

ועניינו אותי מנקודת המבט של אדריכל ומתכנן שהתמחה בגיאוגרפיה פוליטית ועירונית. הסמינרים שלימדתי במחלקה לפוליטיקה וממשל באוניברסיטת בן-גוריון בשנים האחרונות שימשו לי מעין מעבדה לבחינת מקצת הרעיונות הנדונים בספר. סתיו 2012, זמן סיום כתיבת הספר, מוצא את ישראל מפרה אמנות בין-לאומיות שהיא חתומה עליהן ומבצרת את גבולה הדרומי כדי לבלום הגירה של מבקשי מקלט אפריקנים. במציאות הזאת שאלות של מוסר, גבולות ומרחב הן רלוונטיות מתמיד לדיון שספר זה מבקש לעורר.

רבים ליוו אותי ועזרו לי במחקר, ולכולם אני מבקש להודות. ראשית ברצוני להודות למוריאל רם על הסיוע הרב והמסירות הנדירה בעבודת הארכיון, ועל המעקב היומיומי אחר האירועים הקשורים בנושאי הספר. תודה לסטודנטים ולעוזרי המחקר שלי וכן לתלמידיי, אדר' מיכאל יעקובסון, איל קנץ, מורן מקמל ומיכל רותם על עזרתם באיסוף הנתונים והמסמכים. תודה לצבי אלחייני, מייסד ארכיון אדריכלות ישראל, אשר פתח לפניי את דלתותיו ובנדירות וברוחב לב. תודה לסמדר שרון על שאפשרה לי נגישות לארכיון משרד אריה שרון, ולצבי אפרת על ההיכרות הראשונית עם המסמכים האדריכליים ועל העידוד להמשיך במחקר זה.

אני מבקש להודות גם ליובל עברי ולסמדר שרון על ההזמנה להציג את הפרויקט בסדנת האנתרופולוגים באוניברסיטת תל אביב, ולעמיתיי במחלקה לאדריכלות באוניברסיטת קיימברידג' ובמחלקה לגיאוגרפיה באוניברסיטת רויאל הולווי. בהרצאה שנשאתי שם הצגתי חלקים מהמחקר, והמשוב שקיבלתי מהם סייע לי רבות בכתיבה. תודה מיוחדת לדפנה גולן, היועצת המדעית שליוותה את הספר, על ההקשבה, הסקרנות והתמיכה; לדוד דה פריס, ששפט את כתב היד בעין ביקורתית ופתח אפשרויות למחקר בעתיד; וליהודה שנהב על הקריאה הבוחנת, על האמון ועל ההזמנה להצטרף לסדרת הקשרי עיון וביקורת. לבסוף ברצוני להודות לטל כוכבי, העורכת הראשית וכאשת ההוצאה לאור במכון ון ליר בירושלים, לעדו ליטמנוביץ העורך המדעי, לענת פדן ולאילת קמאי עורכות הלשון, וליונה רצון המפיקה, על חלקם בהפקת הספר ובהוצאתו לאור.